

## Сыдык Карачев

### ЭРИК ТАҢЫНДА

#### I

Кыш бою иштеп чарчаган денесин эс алдырып, жаңы күч, жаңы кубат жыюу үчүн курортко жыйылган эл. Түрдүү республика, түрдүү улуттардан чогулган жумушчулар, кызматчылар. Эртеден кечке дейре көлдүн жээги кумурсканын уясындай кайнайт. Баарысы жайкыкүндүн нурунан, таза абасынан толук пайдаланып, калууга ашыгышат. Жайкы алган күч-кубаттарын завод-фабриктерде, иш орундарында пайдаланып калууну ойлошот.

Эркек, аял дебей көңүлдөрү көтөрүнкү, кабактары ачык, өңдөрү жагымдуу—жалындуу.

Көлдүн үстү өрдөк-каздардай жыбыраган кайыктар менен толгон. Көлдүн жээгинде ак балыктардай болуп, кылкылдашып чабак уруп, сүзүп жүргөндөр андан көп.

— Тигине, тигине пароход келе жатат! Көлдүн ортосунан кара кочкул булут созолонуп көрүндү.

— Булут чыкты, бүгүн да толкун болотко?..

— Жок, ал булут эмес, келе жаткан пароходдун тү-түнү...

Жаңы келгендерге мурунураак келгендери түшүндүр-дү. Жаш, кары дебей көлдүн жээгин карай чубурду. Бир далайы кайыктарга олтуруп, пароходго каршы жөнөштү. Көлдүн үстү, жээги мурункудан бешбөтөр жанданды. Баары жерде аракет башталды. Ызы-чуу, күлкү, шылдың ого бетер күчөдү. Эл сабырсызданып келе жаткан пароходду күтөт.

Ана, далдайып пароход да көрүнө баштады.

Аккуудай төшүн керип, көлдүн тунук, салкын суусун шаркырата жарып пароход жакындады кайыкчылар колдорун булгап, тебөтейлерин силкип келе жаткандар менен амандашты. Пароходдун үстү эл менен жык толгон. Алар да колдорун булгашат, кубангандарынан ары-бери жүгүрүшөт.

Пароход жүрүшүн акырындатты.

Аркандан жасалган шаты, кайык сууга түшүрүлдү. Курортто калуучуларды толгон кайык узата келип көлдүн жээгине түшүрдү.

Дагы ызы-чуу, дагы күлкү.

Дагы кайгысыз, муңсуз жылмаюу.

Эл да шат, жер да шат...

— Айда, ойносун, күлсүн, жашарсын эмгек ээлери, турмуш силердики. Жашасын эмгек ээлери!

Көлдүн жээгинде кумда олтурган жолдошум да көпчүлүктүн кубанычына, турмуш кызыгына аралаша орду-нан турду.

Менин бул жактарга келгениме бир топ жыл болду. Мындан бир топ жыл илгери бул жерлерде көз жаш-тары көл болуп аккан. Далайлар турмуштун оорчулугунан запкы жеген. Алдуулар азуусун айга жанып, алсыздарды канга малып турган. Кечээки он алтынчы жыл, тополоң граждандар урушунун калтырган издеринен. дым эме жок.

Эли, жери киши тааныбастык өзгөрүшкө курчалган.

Көлдүн жээгинде байлоолуу турган кайыкка келип олтурдум. Өткөн күндөрдү, өткөн жылдарды бир-бирден элестетип көздөн өткөрдүм. Бардык нерсе бул жерде жат, бирок башка жерлердикиндей тааныш. Баары жаш, баары жагымдуу.

— Октябрь, Октябрь, сен канчалык жаңы өзгөрүш, жаңы турмуш киргизгенсиң!..

Көңүлүм толду... ары-бери жүгүрдүм, ойногум келди. Кайта баштан жашарган өңдөнөм. Ичим, тышым жаңы турмуш, жаңы дүйнө кызыгы менен толду. Ар бир көрүнгөн кишини кучактагым, кысып-кысып өпкүм келет. Ар кимди жаңы өзгөрүш менен куттуктагым келди...

Мындай турмушта жашагың, миң-миң жылдап жаша-гың келет.

Акың бар!

—<Касым^сен эмне өзүңөн өзүң күбүрөп-шыбырап жатасың?

— Ушул жаңы турмуштун урупору болгум келип жатат.

Жолдоштордун баары мага карап күлүштү. Эмнеден экенин билбестен мен да кошо күлүштүм.

— Тилегиңе да жетерсиң. Ал да ыраак эмес.

— Эки жылда радио орнотобуз дешет, ошондо даяр болуп тур.— Жакаларын ачып, жеңдериң карысына дейре шымаланышкан жолдошторум мени каткырышып, ортого алышты. Бирөөнүн колунда калак, бирөөнүкүндө кайырмак, бирөөндө кош ооз мылтык.

— Өзүңөргө жол болсун? Жоого аттануучудай болуп кайдан келе жатасыңар?

— Бүгүнкү абанын жакшылыгынан үйдө олтура албадык. Баса, ушундай күндө камалып жатуунун өзү кеп да эмес.

— Жүр, Касыке, аркы өйүзгө барып кайталы.

— Менин да баятадан ойлоп олтурганым ошол болуучу.

— Кеттик эмесе, бышырган эт, кымыз алдык. Ошол жактан тамактана кайтарбыз. Балыкчы, мергенчилерибиз да бар.

— Кетсек, кеттик.

Жабыла келип кайыкка олтурдук. Күчтүү колдор менен шилтелген калактар жаркыратып, ак көбүктөр чачыратты. Сууну как жарып, артында агарыңкы, чубал-жыган из калтырып кайык да жөнөлдү.

Кайыктын куйругунда сууну шилеп ойноп келе жаткан Акмат тамагын кырып койду.-Акмат баарыбыздан оюнкарак, шылдыңчыл жигит, көңүлү келген убактарда ырдап берип, баарыбыздын көңүлүбүздү көтөрүүчү. Бүгүн суратып, маалкатып турган жок. Жээктен узай түш-көндөн кийин созуп-созуп ырдап жиберди. Анын үнү көлдүн үстүн толкундатып барып алдагайда заңгы-рады.

—<Акмат, сен карала-торала болуп жердин астында таш көмүр казып жатканда да ушунтип ырдай бересиңби?

— Ырдабаганда! Ырдын мазасы ошо таш көмүр ка-зууда да.

— Таш көмүргө бара элегинде эле сен көмүр өчүрүп жүрсөң керек?

— Сенчилеп сасыган теринин бучкагын иштеп жүр-бөй десең?!

Олтургандардын баары күлүштү.

Акмат жылмайып мени менен Мукашка карады.

—Жайнак,чтиги экөөнү карап сен бучкактын арасында калтырба. Мен эртеле көмүрчү, сен болсо баягы бучкакчы-теричи. Ал булар болсо кагаз булгоочулар.

— Кагазды шоона менен көктөөчүлөр... Жайнак менен Акмат. Экөө көлдүн үстүн жаңырттып күлүштү. Биз да куру калганыбыз жок. Алардын шылдыңына жооп берип жүрүп олтурдук. Көздөгөн жерибизге келип да жеткенибизди билбей калыпбыз. Кайыкты жээкке тартып койдук. Кайырмак, мылтыктарды көтөрүп көлдү жакалай жөнөдүк.

## II

— Мейлиңер, силер кааласанар айтып да эле берейин. Бирок күн батып кетти. Салкын түшүп калды. Өзүңөргө кыйын болбосо...

— Жок, жок, суук жайдын күнү кишиге зыян кылбайт. Үйгө барган менен жатуудан башка амал жок. Андан көрө азыраак эрмектешип олтуруп кайталык. Айт Акмат, айта бер?

Акматты ортого алып Асылкан жеңенин окуясын айтып берүүн өтүндүк. Акмат да көп карышкан жок. Макул болду. Ала келген пальтолорду кумдун үстүнө жая салып, узунубуздан жата кеттик.

Күмүштөй нурларын жер жүзүнө сээп ай көтөрүлдү. Сыдырым менен көлдүн үстү термелип, ай нуру менен чагылып. турду. Денени серүүн сыдырым чымыркантып, жүрөктү таза аба менен толтурду. Акмат эки колу менен жаагын таянып ортодо жатты. Бир жаңыдан көтөрүлгөн айга,

бир көйкөлгөн көлгө карап, азыраак бирдемени эстегендей болду.

1919-жылдан тартып 22 жылга чейин кызыл аскер сабында болдум. Ферганадагы басмачылар менен күрөшүп жүрдүк. 22-жылы катуу жарадар болуп ооруканада жаттым. Жайдын күнү кызматтан бошонуп үйгө келдим.

Оорумдан жакшы айыкпасам да, бул жердин таза аба-сында жүрүп, кымыз, эттин аркасында түзөлө башта-дым. Мен өз ыктыярым менен солдатка кеткенде оокаты-быз зң начар эле. Андан бери дале көп оңоло коюшпап-тыр. Эгинди көңүл толгондой айдаган менен, канааттан-гандай амал жок.

Күч кирип, эс ала баштагандан кийин оокат-тиричи-ликке кол кабыш баштадым.

Элдеги мурунку эски үрп-адат дагы эле күчтүү. Бай, манаптардын кадыр-баркы кете элек. Кедейлердин көбү алардын көзүн карашат. Жаатчылык, уруучулуктун та-мыры чың. Элдин салт-санаасы азыраак өзгөргөнү ме-нен, эчен жүз жылдардан берки тамыр жайып келген эс-килик үстөмдүк кылат. Жаштарда күч аз. Аялдар азат-тыгы деген маселе ишке толук аша элек. Калың алуу, жаштай эрге берүү деген мурункусундай эле коммунист-комсомолдорубуздун көбү ата каадасы менен байланы-шын үзө элек болуучу.

Ошондуктан элге «айткандан кийин тынч жатпаска ойлодум. Кызыл аскер катарында жүрүп алган анча-мынча билимимди ишке ашырууга ойлодум. Караңгылыкка, бай-манаптардын алдоосунда жаңылып жүргөн калың эмгекчилерге колумдан келгенче кеңеш берүү де-ген ойду кубаттадым, айылдагыларды эгин айдоо, мал багуу өңдүү иштерди билим кошкунча жүргүзүүгө үндөмөк болдум. Жаштар менен кедейлерди баш кошту-руп кеңеш «оомчулугун түзүү жана ошол чаралар аркы-луу бай-манаптар, шылуундардын таасирине балта ча-буу аракетине киришмек болдум. Динчилердин жугумун азайтуу үчүн күрөш баштоо керектигин сездим. Эби ке-лип калса артель түзүп жиберүүнү да унутканым жок. Аялдарды эркектер менен тең укуктуу кылуу, калың-мал, жаштай эрге берүү

менен аянбай күрөшүп, сабатсыздык-ты жоюу курстарын ачууну да алдыма максат кылып

86

87

алдым. Мына менин айылга кайтуумдун негизги себеп-тери да ушу болуучу.

Бирок, үйгө келердин эртеси эле энем мага башкача таасир кылды. Баланча аке, түкүнчө акелерге барып учураш деп, туулгандан тартып кезүмдө огум болсо аткым келген жакшыларга, байларга барууга кыстады. Өмүрүм бою куран окуп көрбөсөм да, өлүктөргө барып куран окуп, бата кылып кел, деди. Эчак чирип, топурак менен аралашып бүткөн өлүктөрдүн арбагы колдойт, деп балаа кылды.

Мурун мындай сөздөр мага жат эмес эле, азыркы убакытта угуп турсам, денем калтырайт. Азыр ойлоп-ойлоп күлкүм келет. Барып амандык сураш, учурашып, өң көрсөтүп кел, деген байларынын (бети курсун иттер-дин) кылыгы ушу убакка дейре көкөйүмөн кете элек. Ошолордун ичинде бир Медер дегени бар (Жайнак сен жакшы билесиң го) 16-жылы үркүп бара жаткандагы ошонун бир сөзү ушул күнгө дейре кулагымда чаңылдап турат.

— «Медер ага», унаасыз калдык, бир аттын күчүн бере турар бекенсиз? Аксыга барганда жумуш-мумуш болуп калса кылып беремин, деп алдына баргам. Мекем үйдүн төрүндө, эт-бетинен жатып, токолуна белин ушалатып жатыптыр. (А, күйүтүңө таш жаагыр!).

— Эмненин унаасы?! Өзүбүз жөө-жалаңдап араң келе жатабыз, бар болсо да силер өңдөнгөн томожктарга кантип берейин. Силерге берип өлтүргөндөн көрө, зоодон учуруп өлтүрбөйүмбү!— деп карап олтурбайбы.

Башка чапкандай кайра тарттым. Ошондон бери доңуздуң түгүнөн жаман көрөм. Башканын эмгегинен, теринен тапкан арам малы өзүнө буюрган жок. Калмактар үч жүздөн ашык жылкысын талап алды.

— Жөө-жалаңдаары чын экен го!— деди кумга түкүрүп/Мукаш^

— Өзүнүн тилеги кабыл болгону да.

Кургур энекем, ошолорго барып учурашып кел, миң кылган менен тең тууган эмеспи?— деп жанды күйгүзбөдүбү. Томояк кантип эле бай менен тууган болуп калсын! Миң жылы бир казанда кайнаса, сорпосу кошулбайт эмеспи, ал, Мукаш!

— Анында калети жок. Сен эми максатка жакындай чап, сен кызып кетип башка жакка бура тартып бара жатасың.

— Баса, ырас эле,— деди Акмат күлүмсүрөп,— мен энекемдин аңгемесин таштап коюп, Медердин сорпосуна көз артып кеткен турбаймынбы.

Энекем канчалык кыстаса дагы анын кыл дегенин кылганым жок. Аркы-берки сөздү айтып калжаңдап, аны-муну шыштоо кылып, сыр билдирбей жүрдүм.

Кыргыздын эски адилети сөөгүнө сиңип калган киши эмеспи, амал жок. Менин жүрүш-туруштарым, кылыктарымдын баары тескери жагынан көрүнөт. Комсомолдор менен жүргөнүм, батрактар менен ар качан бакылда-шып, кызуу-кызуу кеңешкем энекеме такыр жакпайт.

— Сен солдатка барып, мүнөз-кулкуң бузулуп, чоо-чун болуп калыпсың. Орус кебетеленип, злден четтеп калыпсың да, ботом!—дейт да оозун «жымп» дегизип, таң калып карап калат.

Ошенткени менен, энекем, курбу-курдаштары, замандаштары арасында эстүү-акылдууларынан саналуучу. Биз тайдай таскак салып, так секирип өсүп келе жатканда, ишмердиги, эптүүлүгү, ишенимдүүлүгү элге жайылган, улуулар сыйлап, кичүүлөр ийменип, үлгү алууга тырыша турган. Азыр да ошол устаттуулугун жогото элек, ого бетер улгайып, турмуштан алган тажрыйбалары көбөйгөн. Ар нерсеге турмуш, тажрыйба көзү менен карайт. Ийнесинен жибине дейре тике карап жете текшерип иш кылат. Азыр да өзүнө ишеничи өтө чоң.

Кийинки убактарда ар бир маселени текшерүү үчүн, алдын ойлоп, абайлап иш иштетчү болуп кеткен. Ар бир иштин түпкү тамырын байкабай туруп иш кылбайт. Өзүнүн туура деп тапканын, өзүнүн акылына ылайык келгенин, бир болуш эл каршы келсе да, тескери дебейт. Дегенинде бекем тура берет. Анын кеңеш үгүт-насааты көбүнчө туура келет.

Ошондуктан короо-коңшу, айылдаштары жакшы көрүшөт. Баарысы аны урматташат.

— Коркушат го, дейм.

— Жок, коркуудан кеп жок. Корккондой ал мокочо же мыкачы эмес го! Бирок ага ишенип жана урматтап сөзүн угушат. Кулак түрүп, кеңешин угуп иш кылышат. Анын кудай, үрп-адат жөнүндө да өзүнчө көз караштары бар. Ошону менен катар «большевик», «советский власть» тууралу да ойлбоп тапкандары жок эмес. Чет бучкактатып болсо да, кеңештер өкүмөтү тууралу элес-тете салат.

Анын, тиги мен келгенде «учурашып кел, куран окуп келсең боло» дегендеринде да өзүнчө маани бар. Алардын ишеничи, баштатан көрүп келе жаткан жолу менен айтып салды. Энекемдин ал сөздөрүнө каршы менин берген жоопторум кандай из калтырары белгилүү болучу. Ошондой болсо да ал мен тууралу толук оюн шарт айтууга ашыккан жок.

Ал мени түрдүү жагымдан сыноого киришти.

Ыгы келген сайын, менин кеңештерди жактаганым, атам замандан бери келе жаткан бузук, чирик адеттерди өзгөртүү керектигин айтканым, чарба жөнүндө эч ким укпаган сөздөрдү сүйлөгөнүм, чогулуштарга барып, бай-манаптарга каршы чыкканым. Баары да ага таасир кылат. Бирок мен тууралу мындай, андай деп кесип айтарлык далил таба элек. Ошол арада бир кызык окуя боло койду.

Күздүн күнү, эл жайлоодон жакага түшүп, күздүк-кыштык оокатына камынып жатат. Эгин айдалган талаа керээли кечке дейре кумурскадай кайнаган эл менен толгон. Кедей, батрактардын маңдайларынан терин агы-зып, колдорун ыйлаактатып эмгек сиңире турган мезгили. Байлар малына

мас болуп, жайлоодогу эт, кымыздын күчу менен күрпүлдөгөн кези кыз алышып, той берип, той кылыша турган чагы.

Мен дагы кара күнгөй деген жерде аштык орушуп жатам. Агамдын айдаган бир-эки теше буудайына кол кабышып жүрөм. Биздин айыл алыс. Бирок бул тегеректеги кедей, батрак, комсомолдор менен да байланышым бар. Алар колдору бошогондо, же түн ичинде мага келишет. Тезекти калап, балбылдата отту жагып таштап аңгемелешип олтурабыз. Түрдүү маселелерди сурашат, мен эринбей лсооп берем. Мен сурайм, алар жооп кайтарат. Ошентип өз алдынча бир «күрс» ачып алдык.

Бир күнү күн абдан ысып, мээни кайнатып жиберди. Агам суусун алып келгени айылга кетти. Мен чөп ала-чыктын жанында кызыл аскерден алып келген боз ши-нелди алдыма жайып, зс алып жатам. Бир убакта көзүм илине кеткен экен.

— Оо, кайран эр, дардайып, кунан оопастай болуп жаткан экен, деген үн кулагыма угулуп, көзүм ачылып кетти. Карасам биздин айылдагы Бектен ушул айыл-дагы Султан дагы баягы шылдыңкор Калыймандар экен.

— Акаш, жатасыңбы акактап?..—деди оңбогон Калыйман.

— Жатам, жатпаганда. Өзүңөргө жол болсун! Апийим тарткан кытайданбетер тердеп, кайдан?

— Солдаттын капустасы жыттанган таарды астыңа салыпсың. Башыңа жастангандай дүмүр-дөңгөч да жок экен, кургурум... чарчап калдым.

Калыйман жаныма келип, чыканактап жантая кетти.

— Сенин тизең да дүмүрдөн кем эмес, тизең куш жаздыктан кош кабат ееде эмеспи, Какеш—деп тама-шалап Калыймандын тизесине башымды сүйөй кеттим.

Бектен менен Султан да жамбаштап олтурушту.

— Коош, баатырлар, кеп сала олтургула! Эмне сонун-солпу сөз бар?

— Кеп качпайт. Кепти коё туруп, келген меймандарга суусун берсең боло.

— Суусунга өзүм чаңкап олтурам, Какеш! Зайыбы жок кишинин суусуну да «емчил болот турбайбы. Чай ичсеңер, пожалуста, азыр, көз ачып жумганча кара чөөгүнгө кайнатып бере салам. Чын эле, ичесиңерби, жолдоштор, тамашасы жок, өзүм да ичким келип турат.

— Баса, ысыкты ысык басат. Чайың болсо кайнат. Жок, жок, мен өзүм кайнатам, силер эс алгыла. Чай кай-натам, деп дагы сен куурай-суурайдын күлүн түшүрүп, кара суунун баткагындай кыларсың.

Ордунан ыргып туруп алачыкка кирип, кара чөөгүндү алып чыгып сууга карай басты. Азыраак баса түшүп, бизге айланды.

— Уул, жанакы Кенжекандын, кебин баштагыла. Акаштан башка кеңешер, акыл салар ким бар дейсиң,— деп бурула басып, сайга зңкейип кетти.

— Кайсы Кенжеканды айтат? Ага эмне болуптур.

— Баякы биздин айылдагы Эсенбай чолоктун кызы эмеспи. Ал кызга былтыр силердин Медериңер куда бол-гон. Кыз абдан жаш. Мууну да жакшылап ката элек. Быйыл он үчкө чыгат. Токолум өлүп калды, байбиче болсо карыды» деп Медер куда болгон. Мурдаа күнү

Эсенбайга киши жиберип.

— «Оокат болбой кетти. Эби келсе ушу арада тоюн кылып, атказып берсе экен» деп киши жибериптир. Эсекең күдүңдөп:

— «Кишинин малы кишиге мал болмок беле. Түбөлүк барар жери болгондон кийин барса барсын. Атказа-лы, макул» деп жообун бериптир. Кыз болсо ошондон бе-ри ыйлап жатат, дешет. «Атамдын атасындай болгон ки-шиге кантип барам?..» деп эле боздоп жатат, дейт. Эсе-кеңдер болсо калыңды жең ичинен жеп, тоюп алган, анын эч нерседе камы жок. Үч-төрт күндө атказат ок-шойт. Бечара кызга убал го!

Сулайман сөзүн бүтүрүп бир мага, бир Бектенге карады

— «Убал го» деп жатпай бир айла тапсаңар боло. Комсомолдор эмне карап жатат? Алар чарасын көрбөйбү?

— Кызык го?

— Чарасын турмак чөөчөгүн да көрүшкөн жок. Эмнени айтат катыгүн!

Суу алып келип, кемегеге чөөгүндү коюп жаткан Калыйман бизге карап жылмайды.

— «Чөөчөгүн да көрүшө элек» деп сен жеңгетай ал-ганы кымылдап жүрөсүң го!

— Апий, койчу нары! Жеңгетайы менен жерге кирсин, кызга боорум ооруйт. Ыйлап атып эки көзү муш-тумдай болуптур шордуунун...

— Бая күнү комсомолдордун уюгунда муну текшерип көрсөк, көбү эмне кыларын билбейт. Анын үстүнө баякы бөрүнүн баласы бөрү да Зыяш Медерди жактап чыкты.

— Адам комсомолуңарда байдын баласына орун жок дейт ал эмне кылып жүрөт? Жүр нары деп чыгарып ие турган иш!..— деп Калыйман отту үйлөп жатып Дагы сөзгө аралаша калды.

\* \* \*

— Киши көзүнө көрүнүүгө уят, кайсы бетин менен ушуну кылдың? Өзүнүн тууганына, аксакалдуу кишиге арам санап жүргөн эмне жакшылык... Тегеректеги жак-шылардын баары сени каргап-шилеп жатышат. Көптүн каргышы жаман болот дегенди билесиңби?! Тынч оокат кылсаң эмне болор эле.

«Акмат келгенден бери эл оңбоду, элдин ыркын бузуп арасын бөлдү, үйдө тынч олтура албас болдук» дешип сени каргап жатат. Же сен аны укпайсың? Кулагыңа коргошун куюлбаса, уксаң боло!

— Уккан үчүн ушуну кылдым. Укпасам эмне кылар элем. Энеке?!

— Укпай умуран кал!.. Миң жаманчылык кылса да ал сага тең тууган болот. Ыраматылык атаңдын агасы болот, өздү өздөй, жатты жаттай көрүш керек. Жанакы, өлүгү карга, кузгун жегир, Калыйман да силердин араңарда бар дейт го.

Катын башы менен эркектердин иши-не аралашып эмне бар экен. Аа, бетин күйгүр, шерменде десе!

Өпкөсү көөп, ачуусу абдан келген экен. Энекемдин мындай урушканын көргөнүм ушул. Бала болуп, башыма жүн чыккандан бери мага катуу сөз айтканы. Айта турганда эби бар. Айылдагы алдуурактардын кары-жашы, эркек-аялы дебей энекемди оттон алып сууга, суудан алып отко еалышыптыр. Ал дагы, ооздорунун илеби кур-гаганча каргап-шилептир. Суук сөз — иттин суук мурду-нан жаман эмеспи. Мурун мындай сөз укпай, сыйланып, урматтанып жүргөн энекеме элдин дүбүртү, ушак-айыңы катуу тийсе керек. Ошого намыстанып мени урушуп жатса керек. Албетте, курган «кыргыз намысы» кыйын го.

— Айтса-айтпаса, элдик да бир жагынан туура. Былтыр малын налөктөн жашырды, деп бир куураттың.

Жашырган малдарын айтып берип, элге да, өкмөткө да шерменде кылдың. Толгон, штраф, дейби төлөдү. Быйыл келип толуп жаткан мал берип, алайын деп жаткан катынынан ажыраттың. Ойлочу, эси бар, мээси бар киши-нин кылар иши ушубу?

Абыдан намысы келсе керек, жастыкка башын коюп, жаш баладан бетер ыйлап жиберди.

Мен эми кыздын аңгемесин кыскача айта кетейин.

Ошол чай ичип олтурган күнү, кеңешти бүтүрдүк, той боло турган күнү (ал кезде той берүүчү) мен болуштук милицияга кабар бердим! Таң-тамаша бүтүп, күүгүм ки-рип, каш карайганда аттандырмак болду.

Калыйман улам барып кабар алып келип турду, биз бир топ комсомол балдар менен айылдын жанындагы коктуда андып жаттык. Бирубакта:

— Кокуй, батыраак болгула, кызды аттандырмак болуп жатат,— деп энтигип Калыйман чуркап келди.

Милициядан дайын жок.

Комсомолдор болуп кеңештик. Эмнеси болсо да кыз-ды аттандырбай кармоого токтолдук. Аяндап, бирден-экиден айылга келдик. Чын эле аттар токулуп, камдалып калыптыр.

Бир убакта кызды алып чыгышты, мурун кыз-ды көрө элек элем. Кургур эң эле жаш экен. Боорум ооруп ачуум келип кетти.

Бир убакта кызды аткарышты, эже-жеңелер куда-кудачад^р бака-шака түшүп жатты. (Кызды барып бир-эйөө чыбырдан алышты. Башкаларын ар кимибиз кар-мадык. Дңгыча болбой милициянын начальниги дагы бир-эки Цилиция шараптап келип калды. Ой, атасынын көрү, биь кубандык, теги ошол арада.

— Күйөө жок, күйөө жок! Күйөө аттана качыптыр! Кокуй күйөөнү кармагыла!— деп калыштк бир топ комсомол шумкарлар.

**луу болуп, элге** эс алууга бара жаткан бир жолдошума кат жазып бердим. «Биздин үйгө барып ал-жайларын билгин. Мүмкүн болсо кат жазышсын» дедим.

Жолдошум келип бир топ күн өткөндөн кийин үйдөн кичинекей кат алдым. Ал катты агам жаздырып жиберген экен.

«Жеңем аман-эсен (энекемди агам «жеңе» дечү) күүлү-күчтүү.

Сени, мага таарынып кетип калды го, деп убараланып жүрөт. Кат жазбай, кабар бербей койгонуңа өзү да таарынып жүрүчү. Жиберген катыңды алып сүйүндү (биз да сүйүндүк). «Душмандар Акмат эми жоголду. Бир жерде аны бирөө өлтүрдү. Ал бир шойкоңдун ичи-нен чыгуучу неме эле» деп табалашып жүрүшкөн.

Катыңды угуп, алар да чийки май жегендей болуп калышты. «Келсе дагы балакет кылат го» деп үрөйлөрү учуп жүрүшөт.

Медер да, Эсембай да түрмөдө жатып чыгыштыцКен-жеккан>калаадагы мектепте окуп жатат. Күзүндө ошол силер жакка «окууга барат экен» деп жүрүшөт. Жеңем, катты бат, бат жазып турсун, деди. Кош!» деп жазган экен.

Кеңеш-партия мектебин бүтүрүп чыккандан кийин «Л» ташкөмүр кенине кызматка жибершти.

Ушул күнгө дейре андагы клубдун башчысы болуп турам. Аны өзүңөр да билесиңер.

Ошол кат алгандан кийин кабардашып турдук. Өзүмдүн оокатымдан артылган акчалардан жиберип, кайрылышкансып да жүрдүм. Азыр агам болсо кооперативге мүчө болуп кириптир. «Башкарманын мүчөсүмүн» деп ар качан кат жазып турат.

Азыраак кой, уй дегендей малы да бар көрүнөт. (Бир жумалардан кийин барып өзү менен учурашып келейин дептурам).

Ушу кезде алар мал тукумун асылдандыра турган артель ачабыз деп жатышса керек.

Таш көмүр кенине баргандан кийин үйлөндүм. Ая-лым начар эмес. Өңү-түсү да анчалык кемсите койчудан эмес. Окуусу бар. Комсомолдо иштейт. Айтор турмушу-буз көңүлдүү, ошонусун жакшы билем.

Бир күнү зайыбым менен чай ичип олтуруп, энемди чакырып алдырмак болдук. Ошол күнү кат жазып, почтого салып жибердик.

Бир топ күндөрдөн кийин «бара жатам» деген телеграммын алдык.

## V

Энекем келип түштү. Ал келгенче өзүнө ылайыктуу нерселерин даярдап турдук.

Анын мүнөзүн, кулкун колуктума жакшылап үйрөт-гүм. Кандай болсо да аны сылап-сыйпап, ардактуу конок кылып узатуу нээтиндебиз.

Энекем тышкы жактан карыган өңдөнсө да, ички калыбы ошо бойдон.

Ички жагынан, акыл-мүнөз жагынан дале мен көргөндөгүдөй.

Тышына чыгарбаса да биздин турмушту ичинен көп жактырбайт. Анысы билинип турат.

— Чөп-чар салып тамак ичесиңер, кадактап эт жейсиңер. Андан көрө бир кой сатып союп албайсыңарбы. Майы үнөм болот, эти ширелүү болот,— деп тийгизип коёт.

Базардан алып келген этти жыттап, мууздабай сойгон малбы, деп да коёт.

Базарга келини менен бир жумуштап барып калса келгенче шашат.

— Жанагы аты жок чуркап жатканыңар эмне болот? Ботом байкабай калган экемин, тепсеп кете жаздабадыбы, деп арыз кылып да коёт.

Мен үйдө болгон күнү аркы-берки кептерди салабыз. Айылдагылардын ал-жайын сүйлөшөбүз.

Анын айтуусунча айыл баягыдай эмес, алда канча өзгөргөн.

Коммунист-комсомолдордун кадыры, таасири арта баштаган. Пионерлер атреттери да туулган. Бай-манаптардын таасири азайып, баркы-жугуму кете баштаган.

Аялдар да өздөрүнөн өкүлдөр шайлап, чогулуштарга топ-топ болуп барышат экен. Калыйман абдан активдүү болуп, ушу кезде өкүл болуптур.

Калың мал, кыз сатуу баштагыдай болбосо да жең ичинен соода кылуу дагы бар. Кооператив ачылган. Эл күндөн күнгө өзгөрүп, «балчевектешип» келе жатат. Жаштардын жолу ачылды. Айылдагы мектептерде оюн коюшат, ыр ырдашат, дейт.

Энекем болуп киного, тыятырларга да барабыз. Былтыр борбордон келген кыргыз студиясынын оюну абдан жакты. Бирок бийлеген убактагы алардын кийимдери көңүлүнө жаккан жок.

— А, кургурлар, эмне жылаңачтанып алышкан! Ушунча элден уялбайбы ботом?!—деп тескери карап бийлөөчүлөр бүткөнчө тим олтурду. Киного жаңыдан барганда мени да, зайымды да элге уят кылды. Канте-сиң, көрбөгөн иш кыйын да.

Сүрөттүн биринчи кешегесүндө тим олтурду. Кез-кезде:

— Апей, кургур, кандай өзүнөн өзү эле ыржандайт да деп дуглас пербенкести бир топ шилтеп алды.

Ортодогу көшөгөдө Африкадагы жолборстор, арстан-дар чыга келгенде:

— Кокууй, жолборс, жолборс келе жатат, качкыла, деп бакырып ордуна тура качып, бир-эки катынды көмөлөтө коюп кетти. Ошо бойдон оюндун аягын көрбөстөн биз да үйгө кайтып кеттик.

Үйгө келгенден кийин кинонун эмнелигин, анын кандайча ойнолорун түшүндүрүп бердим. Азыраак башын чайкап туруп:

— Ээ балам, ушунун баары эле окуу менен болобу?— деди.

— Албетте окуу менен болот. Окуусуз эч нерсе болбойт дедим. Бир жума күнү газет окуп олтурдум эле, энекем эшиктен жакасын кармап кирди.

— Шаардын үстүндө бир жорудай болгон далдайган эме учуп жүрөт,— ал эмнеңер,— деди.

Анын айрыплан экенин айтып тушүндүрдүм.

Ошонун бары эле окуу менен болгон турбайбы, ээ балам?! Сен көп окудунбу? Сен да айрыплан болуп уча аласыңбы,— деп дагы толгон немелерди сурады.

Мен анын алдында олтуру алып баарын баштан аяк түшүндүрүп сүйлөп бердим.

— Ким билет, кайсынысына ишенеримди да билбей калдым, деди. Мына буларды кудай жаратпаса, билим окуу жараткан экен го!.. Терең ойлонуп калды.

— Сен каалаганыңа ишен, энеке! Биздин ишибиз жок. Бирок биз көзүбүз көрүп, сырын билип турган нерсеге гана ишенебиз, дедим.

Маданияттын жаңы жетишкендиктерин көргөн сайын анын мүнөзү өзгөрө баштады. Биз менен сүйлөшкөндө да сактанып, теңшерип анан сүйлөөчү болду.

Бул кезге дейре этибарсыз карай турган нерселерине өтө этибар кылып, аркы-беркисин тааныша баштады.



Көзүнө жат көрүнгөн бир нерсе болсо дароо келип жөнүн сурай кетет.

Мен да, жолдошум да анын ар бир сураган сурооңо жооп беребиз. Колдон келишинче түшүндүрөбүз, билүүгө тилеген нерсесин билдирүүгө тырышабыз.

Жайды өткөрүп, күзгө жуук энекем үйгө кайтып кетти.

Элге баргандан кийин энекем тим жатып албаптыр.

Андагы өкүл аялдардын чогулуштарына барып жүрүп, кыздарды мектепке берүү үчүн көп аракет кылыптыр.

Энекем бара электен мурун мектепте көбүнчө эркек балдар окуучу экен. Ал киши бара-тура элди үгүттөл, бул жакка келе жаткандагы көргөн сонундарын кеп са-лып, элге түшүндүрүптүр.

Окуу-билимдин кандай пайдасы бар экенин айтып, өзүнүн билгенинче окууга үндөптүр.

Энекемдин андан барып алып эмне кылып жатканын мурунку теңтуштар кат жазып билдирип турушат!

Кээ бир убактарда жаштардан да оздуруп жиберешет, дешип оюн-күлкүгө чынды аралаштырып жазышат.

Ушу быйыл жазга жуук күтүлбөгөн бир ишке таң калдым.

Эртең менен кеңсаларга барайын деп жатам.

Эшиктен почтальон келип бир кат берди. Каттын адресин орусча жана жаңы тамга менен жазганын анчалык сулуу болбосо да, киши ачык таанып, түшүнө турган.

Катты ачып окууга кириштим. Жаңы тамга менен жазылган экен.

«Мен мында келгенден кийин абдан жашарып кеттим окшойт. Айтор элдин баары эле таң калып жүрөт. Силердикинен келгенден кийин үйдө азыраак эс алып жаттым. Ошол арада калаадан бир аял келип аялдарды баш коштуруп, өкүл аялдар, дейби ошону уюштура баштады. Айылдагы батырак-кедей аялдардын көбү жыйналышка баруудан чочушат.

Мына эмесе деп ордумдан турдум да үй-үйгө кирип баарын чогултуп чыктым.

Баягы сенден жана келинден уккан сөздөрдү айтып, анан жынылышка алып бардым.

Келген аял, аялдардын барабарчылыгын, дагы толуп жаткан кептерди айтты.

Сабатсыздыкты жоюу, артель ачуу өндүүлөрдөн кеп салды.

Мурун азыраак чочугансып турган аялдардын көбү окууга суусагандарын, аял теңдигинин иш жүзүнө чыкпай жаткандарын айтып салышты.

Ошол жерде өзүбүздүн айылда аялдар уюмун уюш-тура салдык.

Башчы кылып Калыйманды шайладык. Болбой жатышып мени да шайлап коюшту.

4—5 айдын ичинде көз көрбөгөн, кулак укпаган иштер болуп кетти.

Кыштын күнү кат тааныбагандарды окута турган чоңдор курсу ачылды.

Айылдын ал-жайын өзүң жакшы билесиң.

Кыштын күнү анчалык кылар иш жок. Абышкалар үймөктүн үстүндө, кемпирлер күнөстөп ийик ийрүүдөн башка, анчалык иш дале жок. Ошентсе да чоңдор күрсүнө келген эркек-аялдардын саны чамалуу.

Карап жатканыбыз жок. Калыйман экөөбүз такыл-дап жүрүп кырк-отуз аялды окууга алып келдик.

А дегенде эң эле кыйын болду. Мурунтан үйүр, көз каныкпаган жаман экен. Бир жумага дейре үйүр ала албай жүрдүк. Мен курактуу бир тобу «колубуздан кел-бейт экен» деп окубай коюшту.

Жаштар миң кылган менен жаш эмеспи, алар жумула киришти.

Өзүм теңдүү бир-экөө мепен мен дагы окуй бердим. Акаш!

Жаңы тамга дегениңер абдан жеңил экен. Аны мен кайдан- билейин, бирок мурун, арабча дейби, ошону ан-ча-мынча окуп калгандар жеңил дешет.

Ошо быйыл кыш окуп 27 аял сабаттуу болдук.

Мурун бизди (көбүнчө мени).

—Катындар окуп көккө учмакбеле. Абсаңдап Асыл-кан жеңеме эмне бар экен? деп жүргөндөр азыр талкан сугунушуп калышты.

Жашап калган башым менен окуп жүргөнүмдү көрүп жаш келиндер намыстанышты. (Баса, айт-айтпаса төгүнбү?) Көп келиндер зрлеринин бузукусуна кирип чыкмак да болушту.

Бирок мени көрүп туруп уялышты. Уяттарынан чыдабай окуу бүткөнчө тырмышып окуп жүрүштү.

Ошентип толгон аял, ошолордун катарында мен да сабаттуу болуп калдым.

Жакында кооперативге да мүчө кылып шайлашты.

Анда да барып иштери менен таанышып, кол кабыш кылып турам. Айтор улгайып калсам да силерге кол кабышууга жарагандаймын.

Жаштардын көбү менден үлгү алсын, деп эле иштеп жатам.

Жашчакта окуп билим ала албадык, эми карылыкка жакын калганда бирдеме билип өлөйүн дедим. Айтмакчы, Акаш!

Калаадагы аялдар бөлүмүнөн кагаз келиптир! Мени, Калыйманды, Зуураны, Зулайканы уэкууга жиберебиз деп.

Мек баргым да келет. Бирок менин ордума бир жашыраагын жиберсек деп турам. Сен кандай дейсиң?

Сен да меникин макул көрөрсүң го деги.

Менин ордума келинди бар, деп кыстап жатам.

— Үй-бүлө жүдөп калат го? — деп кынжылат. Окуса, адам болсо менден эки эсе пайда кылар эле.

Агаң «барса-барсып, окусун» деп ыраазылык берди.

— Сен дагы «бар» деп кат жаза көр. Үй оокатын мен деле иштеп турамын.

Азыр колдо күч көп, оокаттан кала злекмин.

Жазамын деп унутуп кала жаздаган турбаймынбы. Мага бир газет жаздырып жибере көр. Окуткан кишибиз да «газетти көп окугула» деди эле. Мында газет келген менен колго тийдирбейт. Газетке жаздырууну унутпа!

Акаш, апакең ушинтип жаңы замандын кишиси болоюн дейт.

Убакты өтүп бара жатса да кол кабыш кылуу адамгерчилик эмеспи. Мен да калың чуудан, көптүн катарынан калышкым келбейт, сен кандай ойлосоң андай ойло!» деп узун кат жазыптыр.

Эртеси жайбаракат олтуруп, иштеринен ийгилик тилеп кат жаздым. Кылып жаткан иштерин кубагдадым, куттуу болсун айттым.

Мына, баатырлар, Асылкан жеңеңердин тарыхы ушул деп Акмат жылмайып бизге карады.

— Ата, жаштарга жетекчи, улууларга үлгү болгудай ушундай аялдар көбүрөөк болсочу!—деп Мукаш берметтей жылтырап жаткан көлгө карады.

Түн жарымы эчак ооган. Жылдыздар баштакыдан беш-бетер жымындашат. Ай нурун арттырып, жер бетин аппак күмүштөр жарыкка толтурган.

Тегеректин баары жымжырт. Көкүрөк толу кайрат, тоодай үмүт менен кайыкка отуруп, мелтиреген бермет көлдүн үстүнөн сүзүп кеттик.